

prof. dr hab. Lechosław Lamenski
em. prof. zw. Instytutu Nauk o Sztuce KUL
adres prywatny: ul. Stokrotki 5/3, 20-539 LUBLIN
tel. kom.: 48 609 209 503; e-mail: lamenski@wp.pl

Lublin, dn. 14. 08. 2023

Vidi decanus

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Katarzyny Szulc pt.: *Powojenny spór o architektoniczną tożsamość Finlandii*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Jerzego K. Kosa z Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego w Instytucie Historii Sztuki na Wydziale Nauk o Sztuce Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 2023 roku

Jak mi się wydaje, można mnie uznać za recenzenta o całkiem dużym doświadczeniu. Niniejsza rozprawa jest bowiem siedemdziesiątą trzecią, którą mam przyjemność czytać i oceniać. Dotychczas z reguły pisałem – i piszę nadal – recenzje o średniej objętości, od pięciu do siedmiu stron. Zawsze staram się wejść w tok rozumowania doktoranta/doktorantki, aby lepiej zrozumieć cele i założenia jakie przyjęli przystępując do realizowania swoich bardzo ambitnych – z reguły - planów badawczych. Oceniam więc – jak mi się wydaje – maksymalnie obiektywnie zarówno sposoby i metody pracy twórczej, uzyskane przy ich pomocy efekty, a tym samym czy gotowa rozprawa upoważnia ich do dopuszczenia do dalszych etapów przewodu doktorskiego, który powinien zakończyć się nadaniem stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie naukowej nauki o sztuce.

Napisałem to kilka uwag, ponieważ pierwszy raz - w mojej blisko trzydziestoletniej karierze recenzenta - miałem ochotę napisać recenzję ograniczoną tylko do jednego zdania. Na przykład takiego: Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Katarzyny Szulc to znakomicie zkomponowana, jeszcze lepiej napisana, zarówno pod względem merytorycznym jak i językowym, interdyscyplinarna, wielowątkowa zdecydowanie autorska całość, obok której nie można przejść obojętnie, jej lektura dostarcza bowiem ogromną ilość ciekawych informacji, uwag oraz spostrzeżeń o charakterze wartościującym, a zarazem zachęca do dalszego intelektualnego dyskursu i polemik. Ale niestety takiej recenzji nie wolno mi napisać, muszę bowiem rozwinąć i uzasadnić moją opinię zawartą w powyższym zdaniu. Tak więc do dzieła.

Pani mgr Katarzyna Szulc jest z wykształcenia historykiem sztuki i filologiem fińskim. Jej wspaniała przygoda z Helsinkami, trwa już blisko dwadzieścia lat, tj. od turystycznego [?] wyjazdu do stolicy Finlandii w 2006 roku. To wówczas, od pierwszego spojrzenia przyszła doktorantka uległa magii tego miasta, zakochała się w nim bez pamięci, w jego ciekawej historii, kulturze i sztuce, a architekturze i urbanistyce przede wszystkim. Nic więc dziwnego, że naturalną

konsekwencją takiej postawy, było napisanie – najpierw – w 2010 roku pod kierunkiem Pana prof. dra hab. Piotra Piotrowskiego w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, pracy magisterskiej pt.: *Helsinki: trzy tożsamości architektoniczne*, oraz niemal równolegle – w 2011 roku – pracy licencjackiej pt.: *Narodziny fińskiej kultury narodowej*, pod kierunkiem Pana prof. dra hab. Bolesława Mrozewicza, tym razem na Wydziale Neofilologii tego samego uniwersytetu. Potem był udział w seminarium doktorskim Pana prof. dra hab. Piotrowskiego (październik 2010-czerwiec 2013 i październik 2014-maj 2015), przerwany niespodziewaną śmiercią Pana Profesora w maju 2015 roku. Ale to jemu doktorantka zawdzięcza wstępną koncepcję rozprawy, jej główne problemy badawcze i sam tytuł, kontynuowane następnie z powodzeniem pod kierunkiem obecnego promotora Pana dra hab. Jerzego K. Kosa.

Tak więc Pani Katarzyna Szulc to bez wątpienia osoba znakomicie przygotowana – zarówno pod względem metodologicznym jak i emocjonalnym - do opracowania interesującego ją tematu. Tematu, do którego zbieranie materiałów rozpoczęła już w lipcu 2009 roku, kiedy to odbywała praktyki studenckie w archiwum Muzeum Architektury Fińskiej w Helsinkach. Później tego typu wyjazdów naukowo-badawczych było jeszcze znacznie więcej, ostatni - jeżeli się nie mylę - w 2020 roku. W ich trakcie Pani mgr Katarzyna Szulc zapoznała się nie tylko z niezbędną do właściwego opracowania tematu literaturą naukową autorstwa fińskich historyków sztuki, ale także z niezbędnymi do zaprezentowania problemu we właściwym kontekście, książkami i artykułami o tematyce stricte historycznej, publikacjami literaturoznawców i językoznawców, wspomnieniami i dziennikami pisarzy, opracowaniami socjologów, a nawet tak ważnymi dla jej rozważań danymi statystycznymi. Na koniec warto odnotować, że doktorantka miała również okazję poznać i rozmawiać z wybitnymi współczesnymi architektami fińskimi, miejscowymi historykami sztuki, przedstawicielami świata nauki i sztuki, czy wreszcie odbyć szereg rozmów ze zwykłymi mieszkańcami Helsinek, które przyniosły zaskakujące konkluzje. To wszystko pozwoliło jej na napisanie starannie przemyślanej, bardzo dobrze zakomponowanej całości, w ramach której przyjęła spojrzenie na stolicę Finlandii z perspektywy historyczno-artystyczno-socjologicznej. Perspektywa ta, a także postawa metodologiczna, u której podstaw legły zarówno niezwykle inspirujące rozważania prof. Zofii Ostrowskiej-Kęmbłowskiej o mieście, obecne w jej książce *Architektura i budownictwo w Poznaniu w latach 1780-1880* (Poznań 2009), jak i uwagi Ewy Rewers w artykule *Od miejskiego genius loci do miejskich oligipticonów* („Konteksty” 2008, nr 3-4, s. 21-30), przybliżają polskiemu oraz europejskiemu czytelnikowi (co niewątpliwie powinno nastąpić gdy rozprawa zostanie opublikowana – o czym jestem głęboko przekonany - w jednym z jerzyków kongresowych), bardzo interesujący aspekt rozwoju urbanistyczno-architektonicznego Helsinek, a zarazem zrozumieć jak rodziła się tożsamość architektoniczna Finlandii w ciągu

ostatnich dwustu lat. Z drugiej strony, rozprawa obala mit – stereotyp – o Finlandii jako o dzikim i surowym kraju położonym gdzieś na północy Europy, którego mieszkańcy to małowolni i skryci ludzie, których jedyną zaletą jest to, że kochają bezgranicznie naturę.

W efekcie, recenzowana rozprawa doktorska Pani mgr Katarzyny Szulc składa się z wprowadzenia, wstępu, trzech głównych rozdziałów poświęconych omówieniu charakteru i rodzaju zabudowy wokół placu Senackiego, Kolejowego i Obywatelskiego, stanowiących główne osie rozwojowe Helsinek, poczynając od lat trzydziestych XIX wieku po dzień dzisiejszy oraz podsumowania i zakończenia. Integralną częścią rozprawy jest również wykaz wykorzystanej literatury i niezbędny przy tego typu opracowaniach naukowych materiał ilustracyjny (98 fotografii i reprodukcji).

Ze wstępu wyjaśniającego cele i założenia jakie postawiła przed sobą doktorantka, zwraca uwagę bardzo dobrze napisany stan badań. Wynika z niego, że dziejom architektury Helsinek poświęcono dotychczas wiele publikacji, powstałych na bazie rzetelnie zebranych i przebadanych źródeł oraz materiałów archiwalnych, których autorami są – co zrozumiale - przede wszystkim badacze fińscy. Wyniki tych badań nie są jednak znane w Polsce, ich książki i artykuły nie zostały bowiem przetłumaczone, być może dla tego, że zainteresowanie naszych naukowców architekturą fińską (z małymi wyjątkami w stosunku do jej najwybitniejszych XX-wiecznych twórców, na czele z Alvarem Alto), było i jest – co stwierdza doktorantka ze smutkiem - niestety znikome. Niemal wszystkie informacje na ten temat dostępne dla polskiego czytelnika wyszły bowiem spod pióra zaledwie dwóch osób: Tadeusza Boruckiego, architekta i historyka sztuki oraz Mieczysława Pipreka, architekta.

Część zasadniczą rozprawy otwiera rozdział II (ponieważ numerem I opatrzyła doktorantka niepotrzebnie wstęp), poświęcony analizie najstarszego – powstałego w I połowie XIX wieku - placu Helsinek, placu Senackiego i przybliżeniu sylwetki tworzącej autora jego zabudowy, niemieckiego architekta Carla Ludwiga Engela, którzy doczekali się bardzo licznych opracowań. Można wręcz odnieść wrażenie, że ta najbardziej rosyjska część miasta stanowi wyczerpany już problem badawczy, w ramach którego poddano szczegółowej analizie zarówno koncepcję całego placu, poszczególnych budynków znajdujących się w jego obrębie oraz źródeł ich stylowych inspiracji, łącznie z informacjami o osobach które przyczyniły się do jego powstania. Tymczasem według Pani mgr Katarzyny Szulc badania te nie są kompletne. Jej zdaniem należałoby je pogłębić i rozwinąć o kwestie osadzenia placu Senackiego w kontekście międzynarodowym, który jakby mniej interesował badaczy fińskich. Tymczasem „przez fakt, że ta unikatowa realizacja znajduje się na peryferiach Europy, wiedza o niej jest znikoma i powinno się zawalczyć o należne jej miejsce w opracowaniach dziejów architektury powstających poza Finlandią”. Z całą pewnością wersja

książkowa recenzowanej rozprawy przyczyni się do urzeczywistnienia tego ambitnego celu zwłaszcza, że na zakończenie rozdziału drugiego – podobnie zresztą jak w przypadku dwóch pozostałych rozdziałów – doktorantka próbuje odnaleźć i zasygnalizować istnienie podobnych rozwiązań w innych miastach na świecie.

Rozdział II – najkrótszy – dotyczy wytyczonego w 2 połowie XIX wieku placu Kolejowego. O dziwo plac ten nie otrzymał dotychczas ze strony fińskich historyków sztuki syntetycznego opracowania prezentującego całościowe spojrzenie na zabudowę i funkcje pełnione przez ten pierwszy „nowoczesny” plac stolicy Finlandii. Doktorantka potraktowała go jako łącznik pomiędzy „starym” a „nowym”, ponieważ historycznie jest jeszcze częścią okresu w którym Finlandia przynależała do Imperium Rosyjskiego, a stylistycznie i ideowo pierwszą próbą poszukiwania wolności na polu fińskiej architektury. Tak więc Pani mgr Katarzyna Szulc jak najbardziej słusznie uznała, że jest on etapem przejściowym zamykającym z jednej strony dominantę placu Senackiego, a z drugiej torującym drogę dla osiągnięcia placu Obywatelskiego, który także nie doczekał się – ze strony fińskich badaczy – całościowego opracowania.

Nic więc dziwnego, że właśnie placowi Obywatelskiemu został poświęcony rozdział IV, najobszerniejszy, najbardziej rozbudowany formalnie i treściowo, a zarazem najbardziej – moim zdaniem – erudycyjny. Pośrednio, „to wynik trwających ponad sto lat prac nad koncepcją nowego centrum Helsinek, które – jak trafnie zważyła doktorantka – po roku 1917 nabrało dodatkowo znaczenia głównej przestrzeni publicznej dla całej niepodległej Finlandii”. To nie tylko najdłuższy trwający projekt urbanistyczny, a zarazem największe przedsięwzięcie architektoniczne w Helsinkach, które ulegało wielokrotnym zmianom i jeszcze nie zostało ukończony. Nie powinno to dziwić, ponieważ w jego przestrzeni znalazło „schronienie” wiele budynków pełniących bardzo różne funkcje. I tak mamy tu: siedzibę koncernu mediowego (niedobry przykład wpływu monopolisty i układów politycznych, na to co, jak i gdzie budować), centrum muzyki, bibliotekę miejską i muzeum sztuki współczesnej (jedyne obiekty placu nie zaprojektowane przez architekta fińskiego), a w bliskim sąsiedztwie budynek parlamentu, gmach kongresowo-koncertowy, opera, biurowce oraz bloki mieszkalne. Dzięki temu w jednym miejscu można prześledzić różne koncepcje rozwoju fińskiej architektury modernistycznej i postmodernistycznej w XX-ym i pierwszych dekadach XXI-go wieku. Tak więc skala problemów do omówienia i przeanalizowania była ogromna. Z tym większą przyjemnością mogę stwierdzić, że Pani mgr Katarzynie Szulc udało się napisać – dzięki niewątpliwemu talentowi, pracowitości i dojrzałości merytorycznej – niezwykle interesującą wielowątkową całość. Całość, w ramach której co prawda nie ma szczegółowych opisów poszczególnych budynków architektonicznych tworzących nową jakość w przestrzeni Helsinek, to zrobili już bowiem wcześniej badacze fińscy, ale za to otrzymaliśmy wspaniałą

„opowieść” wzbogaconą dodatkowo o informacje o skomplikowanych dziejach tego niezwykłego kraju i żyjących w nim ludziach, o ich tradycji, o nauce i kulturze, muzyce i literaturze, czy wreszcie o stosunku do otaczającej ich natury i coraz silniejszej presji rzeczywistości europejskiej i światowej zmieniającej ich samych oraz ich „małą ojczyznę”. Powyższe słowa należy odnieść do wszystkich trzech rozdziałów rozprawy, które dzięki temu, że łączą w sobie metody i środki badawcze charakterystyczne dla kilku dyscyplin naukowych, pozwoliły na wyjątkowo pełne i wszechstronne zaprezentowanie ciekawego tematu.

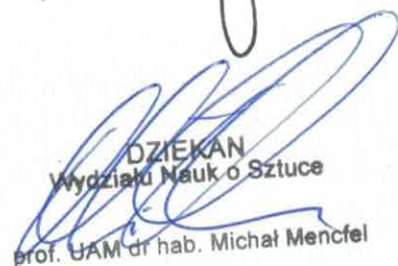
Na koniec chciałbym podkreślić, że Pani mgr Katarzyna Szulc mimo wyczuwalnej miłości do Helsinek i Finlandii, które – przez sześć lat - stały się dla niej jej drugim domem, o których pisze z niebywałą pasją i zaangażowaniem emocjonalnym, wyczuwalnym niemalże na każdej stronie swojej rozprawy, potrafiła jednak zachować daleko posunięty obiektywizm wobec zagadnień, które wymagały od niej rzetelnej i prawdziwej oceny. Doktorantka zdaje sobie również sprawę, że zaproponowany przez nią sposób ujęcia tematu nie wyczerpuje wszystkich możliwości interpretacyjnych ani metod jego opracowania. I tak m.in. zwraca uwagę, że należałoby przebadać prasę lokalną jak i ogólnokrajową (codzienną i fachową), ukazującą się w Helsinkach i w Finlandii w ciągu ostatnich dwustu lat, pod kątem tego co pisano o zabudowie placu Senackiego, Kolejowego i Obywatelskiego, a także co poruszano w mających wówczas miejsce polemikach i dyskusjach, a tym samym jak oceniano i komentowano narodziny współczesnej architektury fińskiej i jej tożsamości. Ze swego doświadczenia pracownika naukowo-badawczego żywo zainteresowanego informacjami zamieszczanymi w prasie polskiej (zwłaszcza XIX-wiecznej i w okresie dwudziestolecia międzywojennego) wiem, że z całą pewnością byłaby to lektura fascynująca, ale to – jak słusznie zauważyła Pani mgr Katarzyna Szulc – temat już na zupełnie odrębne opracowanie.

Bardzo wysoki poziom merytoryczny rozprawy potwierdza również sposób posługiwania się przez Panią mgr Katarzyną Szulc akrybią naukową, w tym konkretnym przypadku rodzajem i charakterem przypisów. W przeważającej większości są to przypisy bibliograficzne, które doktorantka zestawiała w systemie harwardzkim, dzięki czemu uniknęła niepotrzebnych powtórzeń i błędów, które tak często zdarzają się młodym badaczom szczególnie przy korzystaniu z artykułów z czasopism. W ten sposób pełne zapisy bibliograficzne poszczególnych pozycji pojawiają się dopiero w wykazie wykorzystanej literatury. I w tym miejscu mam tylko jedną drobną uwagę. W przypadku artykułów zamieszczonych w pracach zbiorowych, zawsze należy podawać - na końcu zapisu, po miejscu i roku wydania - strony na których został on opublikowany.

Reasumując. Mając na względzie wszystko to co napisałem powyżej uważam, że rozprawa Pani mgr Katarzyna Szulc pt.: *Powojenny spór o architektoniczną tożsamość Finlandii*, spełnia z

nawiązką wymogi stawiane rozprawom doktorskim określonym w art. 187 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, nr 1669) i ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2018, nr 1668), i dlatego wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dodatkowo składam niniejszym wniosek o przyznanie Pani mgr Katarzynie Szulc wyróżnienia za napisanie tak ciekawej rozprawy. Z całą pewnością na to zasłużyła. Mam również nadzieję, że znajdzie się wydawca, który zechce ją opublikować, w języku polskim dla badaczy i czytelników w naszym kraju, którzy na szczęście zaczynają wykazywać coraz większe zainteresowanie kulturą i historią współczesnej Finlandii, a także w języku angielskim, dla badaczy i czytelników z innych krajów.

DZIEKAN
Wydziału Nauk o Sztuce
prof. UAM dr hab. Michał Mencfel